

NEPARAŠYTA ISTORIJA: LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS UŽSIENIO REIKALŲ KOMISIJA (pagrindiniai veiklos aspektai)

DR. ASTA PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

*Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas
Vytautas Magnus University, Lithuanian Emigration Institute
S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas
El. paštas: asta.petraityte-briediene@vdu.lt*

Santrauka

1990 m. kovo 20 d. buvo įkurta Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (vėliau pervadintos į Aukščiausiąją Tarybą-Atkuriamąjį Seimą) Užsienio reikalų komisija (toliau – URK), ji veikė iki 1992 m. lapkričio 11 dienos. Šioje komisijoje buvo 18 narių, o pirmas pirmininkas Emanuelis Zingeris. Pagrindinis URK tikslas buvo tarpparlamentiniai ryšiai, o per juos – siekti Lietuvos pripažinimo ir sugrįžimo į tarptautinę bendruomenę. Ypač sudėtingi buvo pirmieji Nepriklausomybės metai (1990–1992), kai trūko tarptautinių ryšių, lėšų, diplomatinės patirties. Komisijos nariai vykdavo susitikti su užsienio šalių parlamentariais ir politikais, patys juos priimdavo Lietuvoje. Megzdami oficialius ir neoficialius ryšius, steigdami biurus (jie vėliau virto ambasadomis), komisijos nariai įrodinėjo Lietuvos teisę į laisvę, į valstybingumą, siekė, kad mūsų šalis grįžtų į tarptautinę politiką. Tai tik keli straipsnyje akcentuojami aspektai, o kiti ir daug išsamesni Užsienio reikalų komisijos istorijos tyrimai galėtų papasakoti apie laiką, kai atgimstančioje Lietuvoje buvo „diplomatijos Laukiniai Vakarai“.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Užsienio reikalų komisija, Nepriklausomybė, pripažinimas, diplomacija.

Įvadas

1990–1991-uosius vadiname lūžio metais – tada vyko kova už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Tai buvo ir diplomatinė kova. Svarbiausias asmuo, formavęs Lietuvos užsienio politiką, buvo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (toliau – AT¹) pirmininkas Vytautas Landsbergis². Diplomatinės kovos, vykusios už valstybės sienų, dalyviais galima įvardinti ir tris institucijas. Pirmiausia, Lietuvos diplomatinę tarnybą, kuri po 1940 m. birželio 15 d. krašte įvykdytos sovietinės agresijos, okupacijos ir aneksijos toliau tęsė diplomatinę veiklą užsienyje. Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas dr. Stasys Antanas Bačkis jos veiklą sustabdė 1991 m. rugsėjo 6 d. ir apie tai pranešė tuometiniam užsienio reikalų ministru Algirdui Saudargui bei kolegoms diplomatinės tarnybos nariams užsienyje³. Antra institucija Užsienio reikalų ministerija (toliau – URM), 1990 m. kovo 13 d. teisiškai išsivadavusi iš sovietinių gniaužtų. Remiantis tą dieną AT priimtu dokumentu „Dėl Lietuvos teritorijoje esančių sąjunginio-respublikinio pavaldumo įmonių, įstaigų

¹ 1996 m. Aukščiausioji Taryba buvo pervadinta Lietuvos Respublikos Aukščiausiaja Taryba-Atkuriamuoju Seimu. Teisės aktas. Lietuvos Respublikos Seimo deklaracija *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo*. Vilnius, 1996 m. lapkričio 28 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.33153?jfwid=-4syu6ht7n>

² Plečkaitis, V. P. Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos veikla 1990–1992 m. *Nepriklausomybės sąsiuviniai: istorijos ir kultūros žurnalas*. Vilnius: Romualdo Ozolo paramos fondas „Už teisingumą Lietuvoje“. 2016, Nr. 3 (17), p. 73.

³ Bačkis, S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1999, p. 7.

ir organizacijų statuso⁴, buvusi Sovietų Sąjungos marionetinė ministerija tapo pavaldi tik Lietuvos Respublikai. Po kelių dienų, kovo 16-ąją, URM vadovu tapo A. Saudargas. Ši ministerija, iki tol turėjusi maksimalius saitus su Maskva ir minimalius su užsieniu, veikė pagal aplinkybes ir galimybes. (Pavyzdžiui, pirma Lietuvos Respublikos užsienio viza Nr. 0001 buvo išduota Didžiosios Britanijos žurnalistui Edwardui Lucasui 1990 m. kovo 28 d. Vilniaus oro uoste. Po kelių dienų, balandžio 3-iąją, V. Landsbergis išdavė vizą Nr. 0003 JAV senatoriui Alfonse'ui Marcellui D'Amato, bet per Lenkiją į Lietuvą vykstančio senatoriaus neįleido sovietų pareigūnai, reikalaujantys sovietinės vizos⁵.) Trečia diplomatinės kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę dalyvė buvo AT Užsienio reikalų komisija (toliau – URK), sudaryta 1990 metų kovo 20 dieną. Ji dirbo iki paskutinio AT posėdžio – iki 1992 metų lapkričio 11 dienos. Šiame straipsnyje svarbiausią dėmesį skirsime būtent URK ir jos veiklai 1990–1992 metais. Straipsnio, kurį sudaro įvadas, šešios dalys ir išvados, tikslas yra trumpai pristatyti URK sudėtį ir veiklos kryptis, sudėlioti akcentus, įvardyti svarbiausius veiklos momentus bei aktualijas, kurie inspiruotų tolimesnius, daug gilesnius, platesnius ir išsamesnius mokslinius tyrimus.

Pagrindiniai archyviniai šaltiniai yra LR Seime, kur saugomos 1990 m. kovo 19 d. – 1993 m. gruodžio 20 d. URK bylos. Tai dokumentai dėl URK sudėties, veiklos, prieinami per internetą⁶, šiame straipsnyje naudojami kaip pasakojimo karkasas. Tai nutarimai

⁴ Teisės aktas Nr. I-18. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos teritorijoje esančių sąjunginio-respublikinio pavaldumo įmonių, įstaigų ir organizacijų statuso*. Vilnius, 1990 m. kovo 13 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.89?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=4b8952a2-18ff-4763-84e3-823a50f7502e>

⁵ Lietuvos Respublika išdavė pirmąją vizą. *Draugas*, 1990 m. kovo 31 d., Nr. 64, p. 1; palys, p. Siena nenugriauta – ji tik perkelta, *Draugas*. 1990 m. balandžio 24 d., Nr. 79, p. 4; New Yorko respublikonų senatorius... *Dirva*. 1990 m. balandžio 12 d., Nr. 15, p. 2.

⁶ Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/>

sutikti / priimti užsienio valstybių parlamentų pirmininkus, parlamentų delegacijas ir nutarimai dėl LR AT URK pirmininko ar narių išvykimo, išvykų finansavimo, komisijų sudėties ir t. t. Straipsnyje ne kartą cituojamas 2016 m. rugsėjo 16 d. LR Seime vykusioje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje Lietuvos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimo 25-mečiui, skaitytas ir vėliau istorijos ir kultūros leidinyje „Nepriklausomybės sąsiuviniai“ publikuotas signataro Vytauto Povilo Plečkaičio straipsnis „Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos veikla 1990–1992 m.“⁷. Jame signataras remiasi URK protokolais, savais ir Komisijos narių prisiminimais, tad labai praturtino URK istoriją, ją papildė nežinomais faktais, nes, V. P. Plečkaičio liudijimu, pirmas URK posėdis „nebuvo protokoluojamas, nes protokolas neišlikęs.“⁸ Daugiau žinių apie URK veiklą tikslinga ieškoti ne tik lietuvių, bet ir užsieniečių, to meto įvykių dalyvių ir liudininkų, memuaruose (kaip antai švedų diplomato Larso Peterio Fredėno „Baltijos šalių išsivadavimas ir Švedijos diplomatija 1989–1991 metais“⁹), taip pat periodinėje spaudoje, tiek leistoje Lietuvoje, tiek už jos ribų, ji šiame straipsnyje naudojama fragmentiškai, tik dėliojant akcentus.

1. Priešistorė

1918 metų pabaigoje, dar iki Steigiamojo Seimo išrinkimo, Lietuvos Valstybės Taryba priėmė „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“¹⁰. Jų 5 ir 6 punktai skelbė, kad „Valstybės Taryba svarsto ir sprendžia laikinuosius įstatymus ir sutartis su kitomis valstybėmis.“¹¹ ir „Valstybės Tarybos priimtieji laikinųjų įstatymų

⁷ Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 73–79.

⁸ *Ten pat*, p. 74.

⁹ Fredén, L. P. *Baltijos šalių išsivadavimas ir Švedijos diplomatija 1989–1991 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2010.

¹⁰ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės Žinių papildymas*. 1918 m. gruodžio 29 d., Nr. 1, p. 1.

¹¹ *Ten pat*.

ir sutarčių su kitomis valstybėmis sumanymai yra Valstybės Tarybos Prezidiumo skelbiami.¹² Steigiamajame Seime (jis į pirmą posėdį susirinko 1920 m. gegužės 15 d.) po kelių dienų (gegužės 18 d.) Steponas Kairys socialdemokratų vardu pasiūlė sudaryti 12 komisijų, tarp jų ir Užsienio reikalų¹³. Pastaroji buvo patvirtinta gegužės 20 d.¹⁴, joje buvo septyni nariai. Beje, keliose kitose komisijose dirbo dvigubai daugiau narių, po 14, o Ekonominė komisija, kurią sudarė keturi skyriai, turėjo net 28 narius¹⁵. Didesnis komisijos narių skaičius gali būti nuoroda į tuometinius valstybės prioritetus. Anuomet Užsienio reikalų komisijos nariais buvo paskirti Juozas Purickis, Kazimieras Bizauskas, Vladas Jurgutis, Mykolas Sleževičius, dr. Kazys Grinius, Vincas Čepinskis ir Simonas Rozenbaumas¹⁶. Tai pirmosios Lietuvos Respublikos metais vėliau įvairiu laiku prezidento, ministro pirmininko, ministro pirmininko pavaduotojo, ministro ir viceministro, pasiuntinio, konsulo ar diplomatinio atstovo pareigas ėję asmenys. Šiuo metu veikiantis Seimo Užsienio reikalų komitetas taip pat turi septynis narius, jam priklauso dabartinis ir buvęs užsienio reikalų ministrai, diplomatai, Seimo nariai, ėję teisingumo ir vidaus reikalų ministro pareigas. Grįžtant į pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo metus, plačiau apie Užsienio reikalų komisiją yra rašęs ano meto LR I, II ir III Seimo narys teisininkas dr. Pranas Viktoras Raulinaitis straipsnyje „Parlamentinė užsienio politikos kontrolė“¹⁷ (įžanginio žodžio autorė Audronė Veilentienė¹⁸).

¹² Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės Žinių papildymas*. 1918 m. gruodžio 29 d., Nr. 1, p. 1.

¹³ Steigiamasis Seimas. *Lietuva*. 1920 m. gegužės 20 d., Nr. 109 (391), p. 1.

¹⁴ Steigiamojo Seimo posėdis. *Lietuva*. 1920 m. gegužės 23 d., Nr. 112 (394), p. 1–2.

¹⁵ *Ten pat*.

¹⁶ *Ten pat*, p. 2.

¹⁷ Raulinaitis, P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė. *Parlamento studijos*. 2013, Nr. 14. Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_saltiniai_2.htm

¹⁸ Veilentienė, A. Įžanga P. V. Raulinaičio straipsniui: tarpukario Lietuvos parlamentaras apie parlamentinę užsienio politikos kontrolę. *Ten pat*. Prieiga per internetą:

2. Užsienio reikalų komisijos sudėtis ir kaita

LR Seimo Užsienio reikalų komitetas pradžia turėtų skaičiuoti nuo minėtos 1920 m. gegužės 20 d., kai Steigiamasis Seimas patvirtino Užsienio reikalų komisiją. Ji tarsi atgimė 1990 m. kovo 14 d., kai LR AT patvirtino Užsienio reikalų komisiją¹⁹. Ši komisija dirbo iki LR VI Seimo išrinkimo, kuriame pradėjo veikti jau Užsienio reikalų komitetas²⁰. 1990 m. kovo 17 d. buvo išrinktas URK pirmininkas²¹ – Emanuelis Zingeris. Cituojant signatarą V. P. Plečkaitį, jau pirmajame neprotokoluotame (arba protokolas tiesiog neišliko) posėdyje „buvo renkamas Komisijos pirmininkas. Kaip paliudijo Romas Gudaitis, jis pasiūlė URK pirmininku išrinkti Emanuelį Zingerį. Buvo ir kitų siūlyimų, tačiau dauguma palaikė E. Zingerio kandidatūrą.“²² Tąkart buvo išrinkti ir dar dešimties tą dieną sudarytų nuolatinių komisijų pirmininkai²³.

http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_saltiniai_1.htm

¹⁹ Teisės aktas Nr. I-26. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Nuolatinių komisijų*. Vilnius, 1990 m. kovo 14 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.98?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=cec30e70-24c1-4eed-81c0-ae57886120c7>

²⁰ Teisės aktas Nr. I-17. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Seimo komitetų sudėties patvirtinimo*. 1992 m. gruodžio 10 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5480?jfwid=-jpvqwvfwg>

²¹ Teisės aktas Nr. I-39. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų pirmininkų išrinkimo*. Vilnius, 1990 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.112?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=d7a3c9b6-eb30-438b-8e81-e960452505ef>

²² Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 74.

²³ Teisės aktas Nr. I-26. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Nuolatinių komisijų*. Vilnius, 1990 m. kovo 14 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.98?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=cec30e70-24c1-4eed-81c0-ae57886120c7>

URK, kaip ir kitų komisijų, sudėtis buvo patvirtinta dar po keilių dienų, 1990 m. kovo 20 d.²⁴ Ją sudarė 18 narių. Tačiau netrukus iš komisijos pasitraukė Česlovas Juršėnas (joje dirbęs tik aštuonias dienas – nuo 1990 m. kovo 20 d. iki kovo 28 d.²⁵). Atkreiptinas dėmesys, kad URK narių skaičiumi nusileido tik Švietimo, mokslo ir kultūros komisijai, kurią sudarė 20 narių. Kitose komisijose dirbo nuo šešių iki 13 narių. Signataras V. P. Plečkaitis liudija, kad „Visos komisijos buvo sudaromos ne partiniu ir ne frakciniu, o savanoriškumo, deputatų pasirinkimo principu.“²⁶ Kodėl šių dviejų – Švietimo, mokslo ir kultūros ir Užsienio reikalų – komisijų sudėtis gerokai skyrėsi nuo kitų dešimties? Pirmosios atveju galima spėti, kad dėl itin plataus, kelias giminingas sritis apimančio veiklos lauko, o antrosios – dėl geografiškai plačios veiklos už valstybės ribų, kai buvo itin svarbūs bet kokie kontaktai su užsieniu, laisvuuoju pasauliu. Ne mažiau svarbus buvo užsienio kalbų mokėjimas.

URK sudarė Laima Liucija Andrikienė, Arūnas Degutis, Vincas Ramutis (Romas) Gudaitis, Albinas Januška, Česlovas Juršėnas, Stasys Kašauskas, Valdemaras Katkus, Egidijus Klumbys, Česlavas Okinčicas, Nijolė Oželytė-Vaitiekūnienė, Justas Vincas Paleckis (vienintelis turintis diplomatinio darbo patirties – sovietmečiu dirbęs Sovietų Sąjungos ambasadoje Šveicarijoje, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, sovietų užsienio reikalų ministerijoje), V. P. Plečkaitis, Antanas Račas, Petras Vaitiekūnas, Rimvydas Valatka ir Vidmantas

²⁴ Teisės aktas Nr. I-50. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nuolatinų komisijų sudėties*. Vilnius, 1990 m. kovo 20 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.125?positionInSearchResults=14&searchModelUUID=cec30e70-24c1-4eed-81c0-ae57886120c7>

²⁵ „Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo nuolatinės komisijos. Užsienio reikalų komisija.“ Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=7133&p_k=1&p_t=93811

²⁶ Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 74.

Žiemelis. Taip pat komisijoje *de facto* dirbo ir tik vėliau *de jure* į jos sudėtį buvo įrašytas Vidmantas Povilionis²⁷. Žvelgiant į priekį – į diplomatinės tarnybos gretas vėliau stėjo A. Januška, V. Katkus, V. Povilionis, J. V. Paleckis, V. P. Plečkaitis, Č. Okinčicas, P. Vaitiekūnas. Pastarasis 2006–2008 m. ėjo Lietuvos užsienio reikalų ministro pareigas. Pirmame jau protokoluotame 1990 m. kovo 19 d. URK posėdyje buvo išrinkti pirmininko pavaduotojai, kurių kandidatūras pasiūlė E. Zingeris. Pavaduotojais tapo E. Klumbys, J. V. Paleckis ir V. Katkus²⁸. Kalbant apie personalą, būtina paminėti ir URK patarėjus. 1990 m. balandžio 11 d. LR AT nutarimu buvo patvirtinti nuolatinės komisijos aptarnaujančių patarėjų etatai. Taip prie URK prisidėjo trys patarėjai ir du sekretoriai²⁹ (kitoms komisijoms taip pat buvo paskirti trys, du arba vienas patarėjas ir vienas arba du sekretoriai). Signataro V. P. Plečkaičio liudijimu, patarėjomis dirbo Asta Skaigirytė ir Violeta Motulaitė³⁰. Abi jos vėliau perėjo dirbti į URM, tapo ambasado-rėmis.

Per dvejus metus ir beveik aštuonis veiklos mėnesius LR AT URK *de facto* turėjo tris pirmininkus: minėtą E. Zingerį, A. Janušką (jis buvo išrinktas 1992 m. sausio 16 d., bet jo „kandidatūra nebuvo pateikta Aukščiausiajai Tarybai“³¹) ir V. Povilionį, šio kandidatūrą

²⁷ Teisės aktas Nr. I-1938. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos užsienio reikalų komisijos sudėties papildymo*. Vilnius, 1991 m. spalio 29 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3043?positionInSearchResults=5&searchModelUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

²⁸ Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 75.

²⁹ Teisės aktas Nr. I-136. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nuolatinų komisijų veiklą aptarnaujančių patarėjų ir sekretorių bei seniūno padėjėjo*. Vilnius, 1990 m. balandžio 11 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41?positionInSearchResults=281&searchModelUID=-23d3fe62-4016-4446-bd8a-1ed6e66b5ce9>

³⁰ Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 79.

³¹ *Ten pat*, p. 74.

pasiuolė pats A. Januška ir J. V. Paleckis³². Komisijos pirmininko pareigas V. Povilionis perėmė nuo 1992 m. vasario 11 d.³³ (signataras V. P. Plečkaitis nurodo 1992 m. vasario 12 d.³⁴). Jo pavaduotojais tapo A. Januška ir Č. Okinčicas³⁵. Beje, tik 1991 m. spalio 29 d. LR AT patvirtino V. Povilionį URK nariu ir įskaitė jo „darbą nuo 1990 m. kovo 28 d. Užsienio reikalų komisijoje, kurioje jis faktiškai dirbo.“³⁶ Atkreiptinas dėmesys ir į faktą, kad URK nariai joje dirbo iki 1991 m. lapkričio 21 d. Iš 18 narių beveik pusė – L. L. Andrikienė, R. Gudaitis, S. Kašauskas, V. Katkus, E. Klumbys, P. Vaitiekūnas ir V. Žiemelis – nuo minėtos datos pasitraukė. Tad tą pačią 1991 m. lapkričio 21 d. LR AT patvirtino naują, mažesnę URK (nariai A. Degutis, A. Januška, Č. Okinčicas, N. Oželytė-Vaitiekūnienė, J. V. Paleckis, V. P. Plečkaitis, V. Povilionis, A. Račas, R. Valatka, E. Zingeris³⁷). Gali būti, kad nauja ir gerokai mažesnė URK buvo patvirtinta pasikeitus Lietuvos padėčiai tarptautinėje arenoje, kai pakito ir atsirado naujų užsienio politikos veiklos kryptių, reikalaujančių naujų jėgų. Kitaip tariant, nemažai narių pasirinko kitas pareigas. Pavyzdžiui, V. Katkus

³² *Ten pat.*

³³ Teisės aktas Nr. I-2311. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininko patvirtinimo*. Vilnius, 1992 m. vasario 11 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2580?positionInSearchResults=17&searchModelUUID=3e5cab7a-2ab3-4b54-b8b4-66eacba85a37>

³⁴ Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 74.

³⁵ *Ten pat.*, p. 75.

³⁶ Teisės aktas Nr. I-1938. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos užsienio reikalų komisijos sudėties papildymo*. Vilnius, 1991 m. spalio 29 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.3043?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

³⁷ Teisės aktas Nr. I-2021. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Aukščiausiosios Tarybos užsienio reikalų bei valstybės atkūrimo ir Konstitucijos komisijų sudarymo*. Vilnius, 1991 m. lapkričio 21 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2296?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

perėjo dirbti į kitą – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisiją³⁸, P. Vaitiekūnas su, kaip minėta, dar anksčiau iš komisijos pasitraukusiu Č. Juršėnu – į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Valstybės atkūrimo ir Konstitucijos komisiją³⁹. O ir pasilikusieji URK turėjo kitų naujų pareigų: Č. Okinčicas, N. Oželytė-Vaitiekūnienė, V. Povilionis, R. Valatka buvo patvirtinti LR AT frakcijų atstovais Europos parlamente⁴⁰. Taigi 1990–1992 m. LR AT URK veiklą galima dalinti į dvi dalis: iki ir po 1991 m. rugpjūčio 21 d.

3. „Diplomatijos Laukiniai Vakarai“

URK narys R. Valatka prisimena, kad anuomet „kiekvienas Lietuvos politikas, žurnalistas ir šiaip pilietis kūrė versijas apie tai, kaip mums pavyks išeiti iš SSRS *de facto*. Tokios atomazgos, kokia įvyko rugpjūčio 21 d., nenuspėjo niekas. Nepavykęs valstybinis perversmas Sovietų Sąjungoje atrišo Baltijos valstybių Gordijaus mazgą.“⁴¹ Bet iki 1991 metų vasaros reikėjo išgyventi ekonominės blokados sąlygomis, kovoti ir laimėti psichologinį karą. Nes po 1990 m. kovo 11-osios praėjus mažiau nei dviem savaitėms, kovo 23-iąją Sovietų Sąjungos vyriausybė įsakė užsienio diplomatams palikti Lietuvą, o užsienio žurnalistams uždraudė į ją įvažiuoti; naktį į kovo 24-ąją sovietinės

³⁸ Teisės aktas Nr. I-2063. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų bei Teisinės sistemos komisijų sudėties*. Vilnius, 1991 m. gruodžio 3 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2339?positionInSearchResults=17&searchModelUUID=ff131da1-9aec-4468-9038-d20e1657c544>

³⁹ Teisės aktas Nr. I-2021. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas...

⁴⁰ Teisės aktas Nr. I-2283. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos atstovų Europarlamente patvirtinimo*. Vilnius, 1992 m. vasario 6 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2552?positionInSearchResults=18&searchModelUUID=3e5cab7a-2ab3-4b54-b8b4-66eacba85a37>

⁴¹ Valatka, R. Lietuva pripažinta. Lietuva pradeda naują erą, *Akiračiai*. 1991 m. spalio, Nr. 9, p. 1.

armijos tankai ir sunkvežimiai pradėjo važinėti sostinės gatvėmis. Lietuvos Vyriausybė apkaltino Sovietų Sąjungą, jog ši, demonstruodama karinę jėgą Vilniuje, pradėjo psichologinį karą prieš Lietuvą⁴². Vėliau sovietų kariuomenės judėjimas kaip šantažas vyko visoje Lietuvoje, buvo užgrobiami pastatai; ateity buvo Sausio 13-oji...

Šiandien LR Seimo Užsienio reikalų komiteto veikla ir kryptys įtvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 70 straipsniu, jis pirmą kartą buvo patvirtintas 1994 m. vasario 17 d.⁴³ ir pakeistas bei papildytas 2004 m. lapkričio 9 d.⁴⁴ Bet anuomet, 1990–1991 metais, buvo veikiama ne vadovaujantis Seimo statutu, o atsižvelgiant į ekstremalias sąlygas⁴⁵. Paminėtina, kad Lietuvos diplomatinė tarnyba veiklą suaktyvino turėdama kuklias pajėgas (iš kelių dešimčių narių buvo vos keli, išlikę po 1940 m. birželio ir sulaukę Kovo 11-osios), URM dar tik kėlėsi, tad, pasitelkę alternatyvią diplomatiją, ieškodami užtarimo ir pagalbos laisvajame pasaulyje LR AT nariai, tad ir URK, siekė kontaktų, siekė tarpvalstybinių santykių, pirmiausia tarpparlamentinių. Švedų diplomatas L. P. Fredénas vėliau prisiminimuose rašys, kad „Lietuvoje buvo smagiausia – diplomatijos Laukiniai Vakarai“⁴⁶. Tuo metu svarbiausia buvo surasti užtarimą demokratiname pasaulyje ir skleisti teisingą informaciją apie Lietuvą. Dar svarbiau buvo įrodyti Lietuvos teisę

⁴² *Svarbesnieji valstybės atstatymo 1990 03 11–1992 10 25 įvykiai*. Prieiga per internetą: <https://www.lrs.lt/datos/kovo11/ivykiai.htm>

⁴³ Teisės aktas Nr. I-399. *Lietuvos Respublikos Seimo statutas*. Vilnius, 1994 m. vasario 17 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.123B53F30F70>

⁴⁴ Teisės aktas Nr. IX-2545. *Lietuvos Respublikos Seimo statutas dėl Seimo statuto 4, 9, 10, 12, 15, 44, 46, 49, 61, 68, 78, 113, 135, 136, 137, 138, 145, 149, 151, 152, 155, 156, 162, 163, 164 straipsnių trisdešimt aštuntojo ir trisdešimt devintojo skirsnių pakeitimo ir papildymo, statuto papildymo 44-1 straipsniu ir dvidešimt septintuoju-1 skirsniu bei keturiasdešimtojo skirsnio pripažinimo netekusiu galios*. Vilnius, 2004 m. lapkričio 9 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4298E3090257>

⁴⁵ Blažytė-Baužienė, D. *Lietuvos parlamentariai...*

⁴⁶ Fredén, L., P. *Baltijos šalių išsivadavimas ir Švedijos diplomatija 1989–1991 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2010, IV viršelis.

į valstybingumą, siekti jo įtvirtinimo tarptautinės politikos mąstyme.

4. Vizitų ir išvykų kryptys

LR AT nutarimai, priimti iki 1991 m. rugpjūčio 21 d., rodo, kad URK nariai dažniausiai vykdavo į JAV, Belgiją, Didžiąją Britaniją, JAV, Lenkiją, Prancūziją ir Sovietų Sąjungą. Pavyzdžiui, remiantis 1990 m. kovo 20 d. LR AT nutarimu, priimtu tą patį dieną po URK sudėties patvirtinimo, komisijos pirmininkas E. Zingeris ir komisijos narė L. L. Andrikienė kovo 27 d. išvyko į Norvegijos Karalystę. Kuklios delegacijos lydinčiuoju asmeniu buvo patvirtintas Ramūnas Antanas Bagdonas⁴⁷ (vėliau tapęs LR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko patarėju užsienio politikos reikalams). Minėtu kovo 20 d. nutarimu buvo sudarytos dar dvi delegacijos, abi buvo komandiruotos į Lenkijos Respubliką. Vienai dienai į Lenkiją išvyko LR AT pirmininko pavaduotojas Kazimieras Motieka ir Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos pirmininkas V. Čepaitis⁴⁸. Kita delegacija į Lenkiją buvo komandiruota ilgesniam laikui – penkioms dienoms. Į ją buvo įtraukti URK pirmininko pavaduotojas V. Katkus ir tuometis Rytų Lietuvos problemų laikinosios komisijos pirmininkas V. Povilionis⁴⁹. Juos lydėjo URM skyriaus viršininkas Mykolas Jackevičius, kaip turintis daugiau patirties (1956–1960 m. dirbo spaudos atašė Sovietų Sąjungos ambasadoje Vokietijos Demokratinėje Respublikoje ir 1971–1978 m. Lenkijoje, iki 1990 m. – sovietinėje Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje). Priminsime, kad Lenkija buvo šalis, itin suinteresuota kaimyninės Lietuvos laisve. URK pirmininko E. Zingerio dviejų dienų (1990 m. gegužės 31 – birželio 1 d.) komandiruotės į Lenkijos Respubliką tikslas dalyvauti Demokratinio centro Vašingtone ir Lenkijos

⁴⁷ *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos delegacijų kelionės į Norvegiją ir Lenkiją*. Vilnius, 1990 m. kovo 20 d.; Nutarimo Nr. I-57 (įsigaliojo 1990 m. kovo 20 d.). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.132?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=d7a-3c9b6-eb30-438b-8e81-e960452505ef>

⁴⁸ *Ten pat.*

⁴⁹ *Ten pat.*

Respublikos Senato organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Demokratijos plėtra šiandieninėje Europoje“⁵⁰; tai buvo daugiau nei konferencija.

Suomija, Švedija, Danija, minėta Norvegija buvo kita URK narių kelionių kryptis. Pavyzdžiui, 1990 m. balandžio 25–30 d. A. Januška buvo komandiruotas į Suomiją dalyvauti Šiaurės Tarybos pasitarime darbininkijos klausimais⁵¹. Švedija, pasitelkusi „neortodoksinių pobūdžio“ priemones, „įvairiais būdais finansavo lietuvių politikų viešnagę Švedijoje“.⁵² Išvykų tikslas būdavo ne tik pagalbos prašymai, pasitarimai, informaciniai mainai ir svarstymai. Antai 1990 m. birželio 5 d. LR AT Prezidiumas nutarė komandiruoti šešioms dienoms URK narį P. Vaitiekūną į Čekijos ir Slovakijos Respubliką stebėti parlamento rinkimus⁵³. Tai buvo parlamentarizmo pamoka.

Geriausiai komisijos veiklos dinamiškumą iliustruoja tai, kad per dieną būdavo tvirtinamos kelios delegacijos, jos vykdavo svetur ir dienas, ir keliems mėnesiams, o URK pirmininko komandiruočių buvo daugiausia. Komisijos pirmininko pavaduotojai kuravo ryšius

⁵⁰ Teisės aktas Nr. I-250. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininko E. Zingerio komandiruotės į Lenkijos Respubliką*. Vilnius, 1990 m. gegužės 30 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.249?positionInSearchResults=13&searchModelUUID=-d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

⁵¹ Teisės aktas Nr. I-150. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos nario A. Januškos komandiravimo į Suomiją*. Vilnius, 1990 m. balandžio 20 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.57?positionInSearchResults=11&searchModelUUID=b0d3cea1-38c3-43cf-8fa3-272487e66c38>

⁵² Fredén, L. P. *Baltijos šalių išsivadavimas...*, p. 225.

⁵³ Teisės aktas Nr. I-264. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos nario Petro Vaitiekūno komandiruotės į Čekijos ir Slovakijos Respubliką*. Vilnius, 1990 m. birželio 5 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.263?positionInSearchResults=12&searchModelUUID=-d3762e06-604f-4cdb-a55c-4684e2fbbb18>

skirtingose geografinėse erdvėse: E. Klumbys ryšius su Vakarų Europa ir Šiaurės Amerikos valstybėmis, J. V. Paleckis buvo atsakingas už ryšius su Rytų, Vidurio Europos ir Tolimųjų bei Artimųjų Rytų valstybėmis. Pavaduotojas V. Katkus buvo atsakingas už ryšius su URM⁵⁴. Tačiau, žvelgiant plačiau, ir kiti URK nariai vizitų maršrutus buvo lyg pasidalinę. Iki 1991 m. rugpjūčio 21 d. L. L. Andrikienė dažniausiai vykdavo į Didžiąją Britaniją⁵⁵. Č. Okinčicas į Lenkiją, kur ieškojo politinės ir finansinės paramos. A. Degutis buvo atsakingas už ryšius su JAV ir Kanada. Svarbu paminėti, kad dar 1989 m. jis buvo išvykęs į JAV, cituojant A. Degučio žodžius, „pas savo dėdę, tuometinį Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininką V. Kamantą, kurio pagalba per 4 mėnesius gana išsamiai susipažinau su Amerikoje veikiančiomis lietuvių organizacijomis. Grįžęs vėl įsijungiau į Sąjūdžio veiklą. Susitaręs su St. Lozoraičiu organizavau lietuviškų pasų, išduotų Lietuvos pasiuntinybėje JAV, platinimą ir t. t.“⁵⁶. Žvelgiant į priekį: vieno asmens privačios kelionės metu užmegzti svarbūs ryšiai ir sukaupta patirtis buvo vėliau sėkmingai panaudota dirbat URK.

Dar vienas akcentas: kita forma, tai yra svečio teisėmis, lietuvių delegacijos ar pavieniai atstovai buvo priimami ir dalyvaudavo svarbiausių Vakarų Europos institucijų veikloje – pavyzdžiui, Europos Parlamento sesijoje ar Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarime. Vis tik pagrindiniai derybininkai buvo LR AT pirmininkas V. Landsbergis, pirmininko pavaduotojai K. Motieka ir Bronislovas Kuzmickas, ministrė pirmininkė Kazimira Prunskienė, kurių darbotvarkėse buvo įrašyta ne po vieną vizitą ir susitikimą su kitų šalių lyderiais, pirmiausia JAV, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos. Visų be išimties vizitų tikslas buvo užmegzti kuo daugiau kontaktų, gauti kuo daugiau

⁵⁴ Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 75.

⁵⁵ Čia paminėtinas L. L. Andrikienės biografijos epizodas: 1988–1989 m. ji, gavusi Britų tarybos stipendiją, stažavosi Mančesterio universitete Didžiojoje Britanijoje.

⁵⁶ *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos AKTO Del Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signataras Arūnas Degutis*. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/datos/kovo11/signatarai/www_lrs.signataras-p_asm_id=195.htm

ir įvairios paramos atsikuriančiai Lietuvos Respublikai.

Kalbant apie URK veiklą, reikia akcentuoti ne tik išvykstančiuosius, bet ir atvykstančiuosius. Kitaip tariant, buvo keičiamasi vizitais. Tad komisija priimdavo kolegas iš kitų šalių: Lenkijos, Prancūzijos, Olandijos, Suomijos, Europos Sąjungos parlamentų, Danijos Folke-tingo, JAV Senato užsienio reikalų komiteto, jų vadovus ir delegacijas. Pacituosime švedų diplomatą L. P. Fredéną: „Po „kruvinųjų sekma-dienių“, sausio 13-osios ir 20-osios, į Vilnių ir Rygą ėmė plaukti de-legacijos iš visų įmanomų šalių ir organizacijų: EEB parlamentarai, įvairios sudėties (ministrų bei pirmininkų) Šiaurės Šalių Taryba, ESBO atstovai, Europos Tarybos parlamentinės asamblėjos preziden-tas Andersas Björckas, Amerikos Kongreso Helsinkio komitetas, bu-vęs prezidentas Nixonas, Andrejaus Sacharovo našlė Elena Boner ir daug kitų. Kurį laiką atrodė, kad Vilnius ir Ryga tapo pasaulinės po-litikos centru. Estiją, Latviją ir Lietuvą Švedijos riksdago delegacijos lankė sausio 22–24 dienomis. [...] Visi šie vizitai – sveikinanti Baltijos šalių laisvės parama.“⁵⁷ Tačiau tik iš pirmo žvilgsnio tai atrodė papras-ta procedūra, veiksmas, nes ir čia reikėjo kitokios, improvizuojančios diplomatijos, nes iki 1991 m. rugpjūčio 21 d. Lietuva dar nekontro-liavo savo sienų. Signataras prof. Bronislovas Genzelis yra atkreipęs dėmesį, kad kai 1991 metais į Lietuvą atvyko pirmosios ją pripažin-usios Islandijos užsienio reikalų ministras, Lietuva tarptautinės teisės požiūriu vis dar buvo sovietų teritorija, jos sienas saugojo sovietų pa-sieniečiai, tad ir užsienio reikalų ministrui vizas išdavė sovietų dip-lomatinės įstaigos⁵⁸. Reikia atkreipti dėmesį ir į faktą, kad, nežiūrint sudėtingos situacijos (čia prisimenami ir liepos 31 d. Medininkų įvy-kiai), iki pat 1991 metų rugpjūtį įvykusio pučo Maskvoje, „užsienio

⁵⁷ Fredén, L. P., *Baltijos šalių išsivadavimas...* P. 224–225. Dėl itin plataus tyrimo lauko šiame straipsnyje neaptariami trišaliai Baltijos šalių – Latvijos, Estijos ir Lietuvos – tarpparlamentiniai ryšiai, taip pat Lietuvos ir Rusijos tarpparlamentiniai ryšiai.

⁵⁸ Genzelis, B. Supratusi savo garbę. Kodėl ir kaip Islandija pripažino Lietuvą. *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, Nr. 30, p. 284.

šalių delegacijos nesiliovė plūsti į Lietuvą, kaip ir į kitas kaimynines Baltijos respublikas. Didžiuma delegacijų – parlamentinės.⁵⁹ Taigi pagrindiniai ano meto URK veiklos svarbiausi žodžiai buvo „parlamentas“ ir „ryšiai“. O komisijos nariai – buvę medikai, fizikai, rašytojai, aktoriai, filologai, istorikai – staiga tapo politikais, diplomatais, jiems labai trūko patirties ir ne tik jos. Kalbinami jie papasakotų ne vieną istoriją, atskleistų jų detales. Pavyzdžiui, iš nepatogių situacijų dėl akivaizdžiai prastos finansinės padėties lietuvių delegacijas ir pavienius delegatus gelbėdavo arba užsienio lietuviai, arba užsienio valstybių institucijos, įvairios užsienio organizacijos. Politikos apžvalgininkas R. Bogdanas prisimena minėtą kelionę į Norvegiją, Daniją, Švediją, tai buvo pirma oficiali „Lietuvos Respublikos delegacija į Vakarų po 50 metų priverstinės pertraukos“⁶⁰: „Buvome biedni kaip bažnyčios pelės, kišenėse turėjome po kokius penkiolika dolerių dienpinigių, tačiau materialinių klausimų nekilo: bilietais ir visomis išlaidomis pasirūpino kvietėjai. Kaip man vėliau pasakojo tuometinis Danijos užsienio reikalų ministras Uffe Ellemann-Jensenas, tai buvo jo asmeninis sprendimas, nes jam reikėjo informacijos iš pirmų lūpų, kad tiksliau formuluotų Danijos poziciją Lietuvos atžvilgiu po Kovo 11-osios Akto.“⁶¹ Apibendrinami galėtume tik dar kartą akcentuoti, kad anuomet URM mezgė kontaktus visomis geografinėmis kryptimis, išnaudojo visas progas, tarp jų ir asmeninius ryšius bei patirtis, kad gautų pagalbą kovoje už šalies nepriklausomybę.

5. Lietuvių išeivija: finansinė parama ir ryšiai

R. Bogdanas ir anksčiau cituotas A. Degutis atskleidė dar vieną

⁵⁹ Fredén, L. P. *Baltijos šalių išsivadavimas...* P. 224–225.

⁶⁰ Bogdanas, R. Keletas pirmųjų žingsnių Skandinavijos link. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*. Vilnius: Romualdo Ozolo paramos fondas „Už teisingumą Lietuvoje“, 2016, Nr. 4, p. 70–79.

⁶¹ Bogdanas, R. Keletas pirmųjų žingsnių Skandinavijos link. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*. Vilnius: Romualdo Ozolo paramos fondas „Už teisingumą Lietuvoje“, 2016, Nr. 4, p. 70–79.

URK istorijos dėmenį, jam reikėtų platesnių tyrimų: tai finansinė ir kita lietuvių išeivijos pagalba tarpininkaujant, rengiant oficialius arba bent neformalius susitikimus, vertėjaujant juose, teikiant informaciją. Verta priminti, kad 1990 m. kovo 19 d. oficialioji Maskva įspėjo užsienio valstybes nepripažinti Lietuvos Respublikos ir jos Vyriausybės, nes tai būtų kišimasis į Sovietų Sąjungos vidaus reikalus. Ir tai buvo juridinis niuansas, verčiantis ir URK ieškoti netradicinių išeičių prašant svetur pagalbos bei ieškant tarpparlamentinių ryšių. Tam buvo pasitelkta itin organizuota ir aktyvi lietuvių išeivija. Remiantis 1990 m. balandžio 13 d. LR AT nutarimu, „Prezidiumas, atsižvelgdamas į būtinybę skubiai plėsti Lietuvos tarptautinius kontaktus“, tuometiniam Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininkui Ričardui Bačkiui (vyresniajam minėtos Lietuvos diplomatinės tarnybos šefo dr. S. A. Bačkio sūnui) pavedė Lietuvos Respublikos delegato funkcijas Prancūzijoje⁶². Aktyvūs buvo ir lietuviai Vokietijoje. Vokietijos lietuvių bendruomenės (LB) valdybos pirmininkas Arminas Lipšys prisimena: „Didžiausias darbas buvo Lietuvių informacijos biuro įsteigimas ir išlaikymas. Vokiečių reikalavimas žinių apie Lietuvą buvo toks didelis, jog nei Vasario 16 gimnazijos, nei LB darbuotojai nebeįstengė jo patenkinti. Įsteigus Lietuvių informacijos biurą, Lietuvos Aukščiausioji Taryba jam vadovauti atsiuntė gerai vokiečių kalbą mokantį ir sugebantį su žmonėmis megzti ryšius savo narį Antaną Račą su plačiais įgaliojimais [atkreipiame dėmesį, kad A. Račas buvo vokiečių kalbos mokytojas]. Per keletą mėnesių jis surado Lietuvai daug gerų draugų bundestage ir vokiečių ūkio sluoksniuose.“⁶³ Citatoje užsiminta apie informacinį centrą, tai yra

⁶² Teisės aktas Nr. I-146. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidento nutarimas *Del Lietuvos Respublikos tarptautinių kontaktų plėtimo*. Vilnius, 1990 m. balandžio 13 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.52?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=1bf31bfb-55ab-4afa-8671-b02bb2caaeda>

⁶³ Apie Vokietijos lietuvių veiklą daug sužinosite perskaitę šį pranešimą. *Dirva*. 1992 m. birželio 11 d., Nr. 23, p. 8.

dar vieną URK veiklos barą. Kitaip tariant, keliose valstybėse, Vokietijoje, Lenkijoje, Belgijoje, buvo atidaryti Lietuvos (ne lietuvių!) informaciniai centrai, jie šiose šalyse veikė, kol buvo atidarytos Lietuvos diplomatinės atstovybės. Beje, informacinius centrus globojo ne tik vietos lietuviai, bet ir vietos politikai, pavyzdžiui, Belgijos krikščionių demokratų partija Briuselyje. 1990 m. gegužę į Briuselį, Europos parlamentą, išvykęs URK narys E. Klumbys ten liko ne vienam mėnesiui ir įkūrė Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovybę, buvo globojamas Tarptautinio krikščionių demokratų internacionalo, Lietuvių krikščionių demokratų partijos išėivijoje pirmininko Adolfo Venskaus (jis 1991 m. buvo paskirtas Lietuvos įgaliotuoju atstovu ryšiams su Europos Parlamentu ir Taryba). Jiems talkino Belgijos lietuvių bendruomenė, ji taip pat aktyviai prisidėjo telkiant pagalbą, pirmiausia medicininę, Lietuvai. Ne vieną dieną komandiruotėje užtruko dar vienas URK narys S. Kašauskas. Jis dar per 1990 metų Kalėdas nuvyko į JAV ir ten buvo per 1991-ųjų sausio įvykius. S. Kašausko interviu lietuvių išėivijos dienraščiui „Draugas“ antraštė šaukė: „O demokratiškas pasauli, padėk mano tautai!“⁶⁴ Kitaip tariant, dėl įtemptos padėties, susiklosčiusios dėl agresyvios Sovietų Sąjungos politikos, Lietuva mėgino įtvirtinti save per kontaktus užsienyje, per savo postus, biurus, atstovus. Tačiau dar svarbiau buvo pakeisti laisvojo pasaulio mąstymą. Stebint sovietų lyderio Michailo Gorbačiovo reformas Sovietų Sąjungoje ir Lietuvos ėjimą tikrosios Nepriklausomybės keliu, baimintasi, kad ne vieną dešimtmetį tarptautinį stabilumą garantuojantis *status quo* išnyks ir tuomet Europai iškils didžiulė grėsmė⁶⁵. Tad daugiau palaikymo, nors ir dėl skirtingų

⁶⁴ Kašauskas, S. O demokratiškas pasauli, padėk man. Pasikalbėjimas su Lietuvos parlamento nariu Stasiu Kašausku. *Draugas*. 1991 m. sausio 29 d., Nr. 19, p. 3.

⁶⁵ Rusi, A. *Apie Baltijos šalių nepriklausomybės pripažinimą*. Kalba, pasakyta 2020 m. sausio 14 d. Lietuvos Respublikos ambasadoje Helsinkyje. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/lt/prof-alpo-russi-apie-baltijos-saliu-nepriklausomybes-pripazinima/?fbclid=IwAR0d9RQEon56HJxFttMUR4hl1CHIFIVgEEG59VU-TO6emXPuFPJQDtY3KB-s>

motyvų, sulaukė M. Gorbačiovas⁶⁶, o ne besilaisvinanti Lietuva. Tarptautinėje diplomatijos arenoje ši situacija buvo pridengta patogia nuostata, kad konfliktas yra Sovietų Sąjungos vidaus reikalas. Lietuva galėjo remtis tik tvirtais tarptautinės teisės pamatais, t. y. daugiau kaip 20 metų gyvavusia ir vėliau užgrobtą pirmąją Respubliką ir tautos siekiu laisvės ir nepriklausomybės.

6. Kitokia Užsienio reikalų komisijos veikla. Sugrįžimas į tarptautinę bendruomenę

Minėta, kad 1991 m. rugpjūčio pabaigos įvykiai Maskvoje buvo netikėtas posūkis, nes „Niekas nenujautė, jog kardinali veiksmų kaita – jau ant slenksčio.“⁶⁷ Lietuva tai pajuto netrukus. Jau pirmosiomis dienomis po pučo Lietuvą užplūdo jos teisinių pripažinimų banga: per daugiau nei savaitę – nuo rugpjūčio 23 iki 31 d. – išsilaisvinusią valstybę pripažino 40 šalių. Kitos penkiasdešimt apie savo sprendimus pripažinti Lietuvą pranešė rugsėjį. Dar kartą pacituosime R. Valatką, kad po 1991 m. rugpjūčio 21 d. įvykių Maskvoje „Lietuva pripažinta pasaulio valstybių tokiu greičiu, kad nespėjame visų nei registruoti, nei pasirašinėti susitarimus. <...> Netikėta įvykių atomazga ir dar greitesnis Vakarų pripažinimas užklupo mus beveik nepasiruošusius. Užsienio reikalų ministerija dar nespėjo tapti iš trečiaeilės sovietinės ministerijos į pirmąeilę laisvos valstybės ministeriją. Neturime ceremonialo taisyklių ir jų vykdytojų. Nėra motociklininkų, baltų pirštinių ir ceremonmeisterių; staiga pamatėm, kad neturim užsienio valstybių himnų, natų, visų vėliavų ir t. t. <...> Lekiu į susitikimą su Europarlamento nariu Christopheriu Jacksonu, su kuriuo laukia vakarienė. Tiek užsienio diplomatų Lietuva gal ir nėra mačiusi, kiek jų atsirado dabar. Parlamento užsienio komisijos nariui atsiranda ir malonių pareigų...“⁶⁸ Remiantis LR AT dokumentais, Lietuvoje

⁶⁶ Fredén, L. P. *Baltijos šalių išsivadavimas...* P. 295.

⁶⁷ *Ten pat*, p. 254.

⁶⁸ Valatka, R. *Lietuva pripažinta. Lietuva pradeda naują*. P. 1.

Ch. Jacksonas viešėjo 1991 m. rugpjūčio 28–30 dienomis, kad „susi- pažinti su situacija Lietuvoje.“⁶⁹

Iki 1991 m. rugpjūčio Užsienio reikalų komisijos, kaip ir Užsienio reikalų ministerijos bei Lietuvos diplomatinės tarnybos, veikla buvo orientuota į tuo metu sunkiai įmanomą nepriklausomybės ir valstybin- gumo pripažinimą. URK „vykdė, kiek sugebėjo, parlamentinę Užsienio reikalų ministerijos kontrolę“⁷⁰, formavo užsienio politiką, skleidė tie- sioginę informaciją apie Lietuvą, siekė užmegzti parlamentinius santy- kius su kitų valstybių parlamentinėmis institucijomis, buvo prašoma politinės pagalbos, paramos. Po minėtos datos prasidėjo naujas URK veiklos etapas, kurį galima pavadinti įforminimu. Dėmesys buvo nu- kreiptas į valstybės veiklą tarptautinėje arenoje, stojimą ar sugrįžimą į tarptautines organizacijas visateise nare. Tad LR AT buvo steigiamos įvairios darbo grupės, sudaromos komisijos, kuriose dalyvaudavo ir URK nariai. Prasiplėtė ir URK narių maršrutų kryptys – dabar buvo vykstama ne tik į Šiaurės, bet ir Pietų Ameriką, į Pietų Korėją, Japo- niją. Tačiau dominuojančios kryptys ir toliau išliko Didžioji Britanija, Lenkija, Prancūzija, Vokietija, JAV, Suomija, Švedija, Latvija, Estija, o komandiruočių tikslai buvo konferencijos, simpoziumai, seminarai. Ne tik nemažėjo, bet ir daugėjo minėtų ir kitų šalių parlamentinių de- legacijų, taip pat tarptautinių organizacijų atstovų vizitų į Lietuvą. Ga- liausiai buvo parengtas URK darbo reglamentas, išgryninti Lietuvos atstovų diplomatiniai rangai, diplomatinų atstovybių statusas. URK sprendimas aukščiausius diplomatinis rangus pirmiausia suteikti Lietuvos diplomatinės tarnybos nariams Stasiui Lozoraičiui (jaunes- niajam), Anicetui Simučiuvi, Vincui Balickui, dr. S. A. Bačkiui buvo pa- garbos ir įvertinimo už dešimtmečius, atiduotus Lietuvos diplomacijai,

⁶⁹ Teisės aktas Nr. I-1716. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas *Dėl Europarlamentaro deputato Christopherio Jacksono priėmimo*. Vilnius, 1991 m. rugpjūčio 28 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalaAct/lt/TAD/TAIS.2825?positionInSearchResults=0&searchModelUUId=9d05d-0fa-b73b-4b95-8856-ff121bf49f4b>

⁷⁰ Plečkaitis, V. P. *Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos*. P. 73.

ženklas. Buvusios Lietuvos pasiuntinybės buvo pervadintos ambasadamis. 1991 m. gruodžio 3 d. Vokietijoje Lietuva atidarė pirmą ambasadą. Dar anksčiau, tą patį 1991 m. rugpjūtį, Švedijos Karalystė pirmoji atidarė savo ambasadą Lietuvoje. Signataras V. P. Plečkaitis prisimena: „Užsienio reikalų komisijos darbas darėsi labiau rutininis: kandidatų į Lietuvos Respublikos atstovybes svarstymas, parlamentinių delegacijų priėmimas.“⁷¹ Paskutinis URK posėdis įvyko 1992 m. lapkričio 11 d., kuriame be kelių komisijos narių (A. Račo, V. Povilionio, A. Januškos, V. P. Plečkaičio, J. V. Paleckio, E. Zingerio, N. Oželytės-Vaitiekūnienės ir Č. Okinčico) dalyvavo užsienio reikalų ministras A. Saudargas ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas Česlovas Vytautas Stankevičius, jis buvo patvirtintas LR specialiuųjų misijų ambasadoriumi, jam suteiktas nepaprastojo ir įgaliotojo ambasadoriaus rangas⁷². LR Seimas, išrinktas 1992 m. spalio 25 d., darbą pradėjo po mėnesio, lapkričio 25 d. Tų pat metų gruodžio 8 d. Seimas priėmė įstatymą dėl 11 Seimo komitetų, tarp jų buvo ir Užsienio reikalų komitetas, ne komisija⁷³. Užsienio reikalų komitetas, bendradarbiaudamas su URM, toliau tęsia diplomatines kovas už Lietuvą.

Išvados

1. Galime įvardinti du URK veiklos etapus: iki 1991 m. rugpjūčio ir vėliau. Pirmieji URK narių ryšiai su įvairių šalių parlamentais, įvairių partijų nariais, tarptautinėmis organizacijomis buvo daugiau asmeniniai, siekiant teikti ir gauti informaciją. Po 1991 m. rugpjūčio URK narių ryšių, vizitų ir priėmimų geografija gerokai išsiplėtė, tačiau pagrindinės kryptys išliko tos pačios. Kaip ir vizitų tikslas – užmegzti

⁷¹ *Ten pat*, p. 78.

⁷² *Ten pat*, p. 79.

⁷³ Teisės aktas Nr. I-13. Lietuvos Respublikos įstatymas *Dėl Seimo komitetų*. Vilnius, 1992 m. gruodžio 10 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAD/TAIS.5436?positionInSearchResults=133&searchModelUUID=6caa5270-d813-47cf-bed7-5d5416690ac0>

kuo daugiau ryšių, gauti kuo daugiau ir įvairios paramos atsikuriančiai Lietuvos Respublikai, sugrįžti į tarptautinę bendruomenę.

2. URK veiklai itin svarbi buvo lietuvių išėivija, jos pagalba – nuo ryšių iki finansavimo.

3. Pirmaisiais URK veiklos metais būta daugiau improvizacinės diplomatijos. Pasikeitus tarptautinei situacijai ir Lietuvos statusui, URK veikla perėjo į įforminimo stadiją, kai buvo įteisinami oficialūs, tarpvalstybiniai ryšiai, atkuriami arba mezgami nauji diplomatiniai santykiai, grįžtama arba stojama į tarptautines organizacijas.

4. Megzdami oficialius ir neoficialius kontaktus, steigdami biurus, kurie vėliau virto ambasadomis, URK siekė Lietuvos valstybingumo įtvirtinimo tarptautinėje politikoje. Tolimesni ir išsamesni URK istorijos tyrimai gali papasakoti apie laiką, kai atgimstančioje Lietuvoje buvo „diplomatijos Laukiniai Vakarai“, o kiekvienas čia įvardintas URK veiklos aspektas yra vertas atskiro pasakojimo.

UNTOLD HISTORY: SUPREME COUNCIL FOREIGN AFFAIRS COMMISSION (MAIN ASPECTS OF ACTIVITY)

ASTA PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

Summary

Keywords: Supreme Council, Foreign Affairs Commission, independence, recognition, diplomacy.

20 March 1990 saw the establishment of the Supreme Council Foreign Affairs Commission, which operated until 11 November 1992. It contained 18 members, and its first President was Emanuelis Zingeris. The Commission's main goal was inter-parliamentary relations, recognition of Lithuania's statehood and its return to the international community. The first year of the independ-

ence was particularly difficult since there was a lack of international relations, finances and diplomatic experience. With the help of expatriate Lithuanians as well as by establishing formal and informal contacts and offices, which were turned into embassies later on, the commissioners argued that Lithuania must become part of international politics. It was Lithuania's "Wild West of diplomacy"

Įteikta 2020 m. kovo 9 d.